

сп. "НИЕ" бр. 7-8, юли/август 2001 г.

Берлин 1878 – предначертаната трагедия

На конгреса в немската столица се съобразяват с интересите на всички участващи в него велики сили, но не и с тези на народите и държавите, чиято съдба зависи от неговите решения

Доц. д-р Георги КОКЕРОВ

Априлското въстание през пролетта на 1876 привлича вниманието на европейската общественост и политиците към "българския въпрос". Назряват условия за война между Русия и Османската империя. По това време Москва още не е готова за война и дипломатията и се стреми да реши проблема с мирни средства. Така се стига срещата на императорите Александър II и Франц Йосиф I в Райхщад през юли 1876. По време на разговорите е осигурено неутралитетът на Австро-Унгария в бъдещата Руско-турска война. Свиканата през декември в Цариград конференция на посланиците на великите сили пък подготвя решение за създаване на две автономни области в Османската империя - Източна с център Търново и Западна с център София. Това фактически е първия международен документ, признаващ съществуването на българската нация и очертаващ територията с преобладаващо българско население в рамките на диоцеза на Българската екзархия. В крайна сметка обаче, конференцията се проваля и войната между Русия и Турция става неизбежна.

При дипломатическата подготовка на войната на 15.01.1877 в Будапеща е подписана конвенция, съгласно която Австро-Унгария след войната ще получи Босна и Херцеговина и засилва влиянието си в Македония към Солун, а Русия ще получи Бесарабия. Не се допуска създаването на голяма славянска държава на Балканите. Двете империи на практика си поделят Полуострова по начин, доста сходен с пакта Молотов-Рибентроп от 1939 например. Основната цел на Москва е разчистване на

Пътя за окончателно решаване на "Източния въпрос"

На 19.03.1877 в Лондон е подписан протокол от великите сили, с който Русия получава право да действа с въоръжена сила на територията, очертана от Цариградската конференция - Мизия, Тракия (до днешния Свиленград) и Македония. Идеята на западната дипломатия е да се държи Русия далече от зоната на Проливите.

Политиката на Германия, формулирана и водена от канцлера Бисмарк, се свежда до максимално удължаване на Източния конфликт по време за да се обезсили Русия и неговата локализация за да не засяга други европейски проблеми (особено френско-германския) и не прерасне в общоевропейска война.

Блестящите действия на руската армия в Северна България, преминаването на Балкана и стремителният поход към Цариград стресват великите сили. Москва, де факто, нарушава договореността, постигната преди войната. Войските и стигат пред вратите на Цариград. Подписаният от Русия Санстефански мирен договор се разглежда от нея като "обикновен прелиминарен протокол". Коего прави неизбежно свикването на общоевропейски дипломатически конгрес. Впрочем, този договор е първия дипломатически документ, разкъсващ България. Русия дава Северна Добруджа на Румъния като компенсация за Бесарабия и Поморавието на Сърбия. Такава е волята на "освободителката". Москва търси преди всичко собствената си изгода. Руската

дипломатия започва трескава подготовка за предстоящия конгрес, съзнавайки че там ще бъде принудена да се съобразява с условията на другите велики сили.

Австроунгарският министър граф Андраши формулира позицията на своята империя така:

- на изток да се запази граничната линия между Лозенград и Цариград като Люле Бургас и Странджа останат в Турция;

- западната граница на България да започва от Орфанския залив и стига до Враня. От земите на запад от тази линия да се създаде автономна област Македония в рамките на Османската империя;

- руската окупация на България да бъде с 20 хил. войници за не повече от 6 месеца.

В духа на Райхщад и Будапеща, Андраши запазва възможността за контрол на Австро-Унгария върху пътя Босна - Митровица с последващи окупация и анексия.

Условията на Англия се свеждат до следното:

- не възразява срещу присъединяването към Русия на Бесарабия, Батуми и Карс, териториалните придобивки на Черна гора и Сърбия и няма претенции към съдбата на Босна и Херцеговина и Новопазарския санджак;

- България да се раздели на две части: северна до Балкана с политическа автономия и южна без излаз на Бяло море с административно положение като на английските колонии.

Русия приема тези условия и на 17.05.1878 руският посланик граф Шувалов подписва тайно споразумение с Англия за ревизия на Санстефанския договор на международен конгрес в Берлин. На 25.05.1878 е сключено тайно споразумение между Англия и Австро-Унгария, съгласно което последната ще получи Босна и Херцеговина. Няколко дни по-късно е сключено тайно споразумение и между Англия и Османската империя, по което последната отстъпва на британците Кипър срещу дипломатическата им подкрепа на конгреса.

Общоевропейският дипломатически конгрес

се открива в Берлин на 1 юни 1878, като заседанията се водят от германския канцлер княз Ото фон Бисмарк. Конгресът е подигравка със стремежите на балканските народи, българите и България към свобода и независимост. Той превръща обекта на обсъждане в предмет на сделка, т.е. в изкупителна жертва на голямата политика. Всички въпроси се решават в името на собствените интереси, а почти всички проблеми, обсъждани на конгреса са предварително решени чрез тайни двустранни споразумения или в задкулисни преговори на четири очи.

Турските делегати са изненадани, че никой не се интересува от тяхното мнение и всичко е предварително решено. На възраженията им Бисмарк троснато отговаря: "Ако си въобразявате, че конгресът се е събрал заради Турция, дълбоко се заблуждавате. Санстефанският договор би останал така, както бе изработен, ако не засягаше някои въпроси, интересоващи Европа."

Най-циничното в случая е, че конгресът е предизвикан от Русия и по същество решава въпросите в неин интерес, макар че в продължение на много години се твърдеше обратното, включително и в днешните учебници по история.

Бисмарк формулира германската политика на конгреса така: "Ще гласуваме с Русия по българския въпрос, с Австро-Унгария за Босна и Херцеговина и с Англия - за Кипър." В споровете с английската делегация, за да постигнат целите си, руските дипломати предлагат България да се дели не хоризонтално по Стара планина, а вертикално по р. Искър съгласно проекта на Цариградската конференция.

На втория ден от работата на конгреса английският вестник "Глобъл" съобщава за тайното англо-руско споразумение от 17.05.1878. Това предизвиква негодуване и в

двете държави. Става ясно, че публикацията е организирана и предизвикана от Бисмарк, защото само той знае за споразумението и единствен може да извлече полза от подобна инсинуация. Така работата на конгреса сериозно се затруднява.

Британските действия в Берлин са насочени срещу Съюза на тримата императори Вилхелм II, Франц Йосиф и Александър II. Външнополитическата стратегия на Англия не допуска изграждането на съюз от две или повече велики сили на континента без Англия. Целта на премиера Биконсфилд е разрушаването на Съюза, което и постига. След конгреса започва сближаването на Англия и Русия.

По-късно Бисмарк ще напише: “Когато свикахме конгреса през 1878 съвсем ***Нямахме предвид интересите на България***

Интересите ни тогава налагаха да се съобразяваме с интересите на Русия... За Германия няма абсолютно никакво значение дали България ще е малка или голяма. Дори в границите от Сан Стефано тя не би представлявала някакво неудобство за нас.”

Английската делегация иска решенията да се вземат с мнозинство, но Русия възразява и настоява решенията да се вземат с пълно единодушие (консесус). Бисмарк подкрепя руското становище и конгресът го приема.

Турция иска да запази Варна и хинтерланда, а източната граница на Българското княжество да е по р. Янтра, Австро-Унгария я подкрепя. Англия не се съгласява с това, тъй като вече се е уговорила с Русия. Турция е съгласна да отстъпи Босна и Херцеговина и Новопазарския санджак на Австро-Унгария. Макар че са против границата по Янтра, британците подкрепят Турция за Варна. За да разплете възела Бисмарк в параден мундир и каска отива в резиденцията на турската делегация и с груб, арогантен и строго ултимативен тон настоява Турция в най-кратък срок да предаде Варна на Русия, в противен случай ще навреди на своята кауза. В крайна сметка турците се отказват от Варна и въпросът е решен благоприятно за Русия.

В англо-руското споразумение от 30.05.1878 се казва, че Княжество България ще заеме територията “между Дунав и Стара планина”. Това поражда спорове за Софийския санджак. Англия държи на буквата на споразумението и в спора се намесва Бисмарк на страната на Русия. Той съветва Шувалов да се позове на труда на немския геолог Хохщетер, който твърди, че Ихтиманските възвишения и планините на юг и югозапад от София имат еднакъв скален състав с Балкана и са част от него. По тези съображения София и областта могат да се смятат за част от територията между Дунав и Стара планина.

Много остри спорове между Англия и Русия предизвиква статутът на Южна България. Британската делегация иска тя да има минимална автономия (т.е. да е нещо средно между протекторат и колония). Англичаните искат да премахнат и формалните признаци на българския характер на областта. Затова по тяхно искане тя е наречена Източна Румелия. Англия настоява Източна Румелия да бъде под пряката власт на султана, в нея да има турски войски и Османската империя да защитава границите и по суша и вода. Тези предложения също са в духа на англо-руското споразумение.

Русия обаче иска да постигне по-голяма автономия за Източна Румелия за да засили влиянието си в областта, разположена в непосредствена близост до Проливите. Бисмарк отново подкрепя Москва. Той е инструктиран от своя император да направи всичко възможно за да се осигурят на християните всички права, предвидени на Цариградската конференция. Според канцлера е недопустимо в християнска област да има мюсюлмански войски. Благодарение на него конгресът не допуска турски гарнизони в Източна Румелия.

Голям спор има и по

Въпроса за избора на български княз

По предложение на Бисмарк се решава законодателното тяло на Княжеството да избере княза, като изборът се утвърди от великите сили.

При решаване на въпроса за окупацията и временното руско управление Англия и Франция, подкрепяни от Австро-Унгария, искат окупацията да е до шест месеца, защото не желаят близо до Проливите и Цариград да има руски войски. Русия настоява за по-дълъг срок - година и повече. Бисмарк предлага компромисен вариант - девет месеца и 20 хил. войска. Това предложение се приема.

На 1.07.1878 е подписан Берлинския договор, който разкъсва териториите, населени с българи на пет части: Княжество България, автономно и васално на султана; Източна Румелия с ограничена автономия под егидата на султана; Тракия и Македония остават в Османската империя. Потвърждава се предаването на чисто българските области Северна Добруджа на Румъния и Поморавието на Сърбия. Русия получава Бесарабия, Карс и Батуми, което за момента я удовлетворява.

Завършва един международен конгрес, който узаконява подялбата на Югоизточна Европа между великите сили. Той става начало на трагедията на българския народ по тежкия му път към национално обединение...